

Profetisch licht bij Jesaja

In J. Hoek (red.), *Profetisch licht. Toekomst voor Israël en de kerk*. Serie THGB, deel 6. Uitg. Groen te Heerenveen, 2013, pag. 20-47 en 204-207 (eindnoten).

M.J. Paul

Inleiding

De oudtestamentische profetieën over de toekomst van Israël worden op veel verschillende manieren uitgelegd. De kanttekeningen van de Statenvertaling betrekken de heilsbeloften vooral op de christelijke kerk. In de loop der eeuwen is van verschillende kanten daartegen bezwaar gerezen.¹ Zo meldt Abraham Capadose in 1852, in een bundel toespraken die tijdens bidstonden voor Israël gehouden zijn, dat de Vrienden Israëls overtuigd zijn van een letterlijke verklaring van de Schrift. Zij menen dat de genoemde kanttekeningen een zelden door latere schrijvers overtroffen getrouwheid aan de dag hebben gelegd ten aanzien van de leerstukken van de waarheid. ‘Maar ten opzichte van de Profetieën over Israël en over het geheel van de Eschatologie of de leer van de laatste dingen, dus van de onvervulde profetieën, een jammerlijke dwaalweg zijn ingeslagen’. Dit gebeurt ‘door in zoveel plaatsen, die de roeping en historische ontwikkeling en de toekomst betreffen van het merkwaardige volk van de Joden, en de toekomst van de Heere Jezus als hun Koning, van de koninklijken weg van de letterlijk Schriftverklaring af te wijken en een bloot geestelijke toepassing op de Christelijke Kerk aan te nemen.’²

Onlangs schreef Jan van Barneveld een uitleg van Jesaja 66:7-9, over Sion die kinderen baarde. Aan het begin van zijn bijdrage stelt hij: ‘Er zijn twee uitlegkundige sleutels die helpen dit wonderlijke Bijbelgedeelte te begrijpen. De eerste sleutel is de openbaring van waaruit Paulus en de apostelen de Tenach uitlegden. Zij bewezen uit de Schriften dat Jezus de Messias is. In dat Licht legden zij veel Messiaanse profetieën uit. De tweede sleutel slaat op onze tijd: We leven nu in de tijd van het herstel van Israël.’³

In deze benadering vormt het leven van het Joodse volk in het beloofde land een tweede sleutel om de profetieën te verstaan. Daarom kan de auteur schrijven: ‘Het land dat op één dag werd voortgebracht is de moderne staat Israël. Die profetische dag is 14 mei 1948, toen de huidige Joodse staat werd gesticht.’

De genoemde opvattingen maken duidelijk dat er onder christenen verschillende opvattingen leven over de uitleg en de toepassing van oudtestamentische profetieën over de toekomst van Israël. In dit hoofdstuk komen de belangrijkste leeswijzen nader aan de orde, waarbij de nadruk ligt op de profetieën uit Jesaja. Om de samenhang van die profetieën te verduidelijken, staan wij eerst stil bij het karakter en de opbouw van het boek Jesaja. Daarna komen allerlei aspecten van de profetieën aan de beurt. Dit wordt gevolgd door aanduidingen van de interpretaties van de profetieën in het Jodendom, de kring van Messias belijdende Joden, de Vroegchristelijke kerk en het Nieuwe Testament.

Opbouw van het boek Jesaja

¹ Vgl. het overzicht in M. van Campen, *Gans Israël II. Voetiaanse en coccejaanse visies op de joden gedurende de zeventiende en achttiende eeuw*, Zoetermeer 2006.

² A. Capadose e.a., *De toekomst Israëls. Twaalfal redevoeeringen uitgesproken in de bidstonden voor Israël*, Gorinchem 1852, heruitgave Waddinxveen 2011, 4.

³ J. van Barneveld, ‘Bijbel en profetie. Een wonderlijk woord’, *Israël Aktueel*, nr. 248, febr. 2012, 4.

Jesaja leefde in de tijd van de koningen Uzzia, Jotham, Achaz en Hizkia, en is vermoedelijk als martelaar gestorven in de tijd van koning Manasse. Hij profeteerde in de 8^e en 7^e eeuw voor Christus. Zijn boek kan als volgt ingedeeld worden:

Deel A: Jesaja en zijn tijdgenoten (hfdst. 1-39)

1. Gericht over Juda, oproep en herstel (1-5)
2. Persoonlijke ervaringen: van verharding tot uiteindelijk heil (6-12)
3. Oordeel over omringende volken (13-23)
4. Oordeel over de wereld, heil voor Gods volk (24-27)
5. Vermaningen, oordeel en verlossing voor Juda en Jeruzalem (28-35)
6. Jesaja en de Assyrische inval (36-39)

Deel B: Verlossing en herstel (hfdst.40-55)

7. De HEERE, de enige God, verlost Israël (40-48)
8. De Knecht schenkt Sion verlossing (49-55)

Deel C: De bestemming van Gods dienaren (hfdst.56-66)

9. Morele vermaning voor Jeruzalem (56-59)
10. Een heerlijke toekomst (60-66).

Jesaja beschrijft ontmoetingen met de koningen Achaz en Hizkia (Jes.7-8; 36-39). In beide gevallen treedt de profeet de koning tegemoet bij de waterleiding van de bovenvijver, bij de weg naar het Blekersveld. In beide gevallen is er de dreiging van een vijand, kondigt Jesaja redding aan en mag de koning een teken vragen. Achaz weigert echter, terwijl Hizkia wél een teken ter bevestiging vraagt. De eerste koning vertegenwoordigt het ongeloof, de tweede het geloof en vertrouwen in de HEERE, de God van Israël.

Hizkia is duidelijk een voorbeeld van een gelovige vorst van Juda, maar toch eindigt de beschrijving van deze koning met de boodschap: ‘Zie, er komen dagen dat alles wat er in uw huis is en wat uw vaders tot op deze dag hebben opgeslagen, naar Babel zal worden weggevoerd’ (Jes. 39:6).⁴ Hoewel Jeruzalem een wonderlijke uitredding uit de macht van de Assyriërs meemaakt (Jes. 36-37), zal Babel toch de stad innemen. Hiermee sluit het eerste hoofddeel van de profetieën af. De lezer vraagt zich af wat er dan verder allemaal gebeuren zal. Jesaja gaat daar niet op in, maar bemoedigt de hoorder en lezer dat God Zelf verlossend in zal grijpen. Daarom begint het volgende hoofdstuk met de woorden ‘Troost, troost Mijn volk, zal uw God zeggen’ (Jes. 40:1). Deze overgang, waarbij mensen na de tijd van verwoesting van Jeruzalem en in een situatie van ballingschap aangesproken worden, heeft aanleiding gegeven tot de veronderstelling dat een latere profeet aan het woord is (‘Deutero-Jesaja’), maar het is ook mogelijk dat Jesaja reeds in zijn eigen tijd die boodschap heeft gegeven.⁵ Het volk Israël (Juda) dat zo vaak niet aan zijn doel beantwoordt en bestraft moet worden, zal echter eens vernieuwd worden. De knecht Israël die doof en blind is (43:8), komt door de Knecht des HEEREN (Jes. 53) tot vernieuwing.⁶ Daarom kan daarna het woord ‘knechten’ (of

⁴ Vgl. ook M.J. Paul, ‘Schriftgezag en exegese van het Oude Testament’, in J. Hoek (red.), *Sola Scriptura: de actualiteit van de gereformeerde visie op de Schrift* (Heerenveen 2008) 35-57. Daar zijn argumenten gegeven voor de bewuste plaatsing van Jes. 39 aan het eind (39-40).

⁵ Een uitvoerige argumentatie van dit standpunt staat in M.J. Paul, G. van den Brink, J.C. Bette (red.), *Bijbelcommentaar Hooglied - Jesaja*. Studiebijbel OT, deel 9, Veenendaal 2012, vooral inleidend artikel 2 ‘Het ontstaan van het boek Jesaja’, 114-137. Zie Excurs 3 over de uitleg van de profetieën, 854-869. Vgl. www.studiebijbel.nl.

⁶ Idem, Excurs 6, ‘De Knecht’, 891-903.

‘dienaren’) in het meervoud staan (54:17; 65:8-15; 66:14). Op grond van wat de Knecht plaatsvervangend gedaan heeft, kan Israel eindelijk beantwoorden aan zijn doel.

Heils- en onheilsprofetieën

Voor veel lezers van het boek Jesaja is het vreemd dat dreigende en troostrijke woorden elkaar afwisselen. Nog maar net zijn voor de inwoners van Jeruzalem vergelijkingen gebruikt als ‘leiders van Sodom’ en ‘volk van Gomorra’ (1:10), of in het volgende hoofdstuk staat al het perspectief dat de volken van heinde en ver naar Jeruzalem zullen komen om daar de God van Jakob te leren kennen (2:3). Er klinken oproepen tot bekering (1:18-20), maar Jesaja ontvangt in een visioen ook de boodschap dat het volk verhard is, en dat de verkondiging van de profeet daaraan bij zal dragen (6:10).⁷ Bij dergelijke uiteenlopende boodschappen is het niet nodig te denken aan verschillende auteurs en aan latere correcties op eenzijdigheden van de profeet, maar is het van belang te beseffen dat profetie teruggaat op het verbond van God met Israël. Ook daar komen de verschillende kanten van de profetische boodschap naar voren.

Het verbond aan de Sinai en de verbondsvernieuwing in Deuteronomium bevatten dringende oproepen tot gehoorzaamheid en deze worden versterkt door de opsomming van allerlei zegeningen en vervloekingen die het gevolg zullen zijn (Lev. 26; Deut. 28). In zijn algemeenheid geeft gehoorzaamheid zegen en ongehoorzaamheid vloek. Tot de vloek kan ook wegvoering in ballingschap behoren. ‘De HEERE zal u en de koning die u over uzelf hebt aangesteld, naar een volk brengen dat u zelf niet kende, en ook uw vaderen niet’ (28:36). Mozes lijkt er tamelijk zeker van dat dit ook een keer zal gebeuren (31:16-29). Toch zal God zijn volk in de ballingschap niet loslaten; Hij zal het daar tot inkeer brengen. ‘Wanneer (...) u dit ter harte neemt onder alle volken waarheen de HEERE, uw God, u verdreven heeft, en u zich bekeert tot HEERE, uw God (...), dan zal de HEERE, uw God een omkeer brengen in uw gevangenschap en Zich over u ontfermen. Hij zal u weer bijeenbrengen uit al de volken (...). De HEERE, uw God, zal uw hart en het hart van uw nageslacht besnijden, om de HEERE, uw God, lief te hebben met heel uw hart en met heel uw ziel’ (Deut. 30:1-6).

Uit deze passages blijkt dat het verbond sterk voorwaardelijk is. Israël moet rekening houden met de consequenties van de eigen houding. Toch blijkt Gods trouw voort te duren in een tijd van straf. Als Israël in ballingschap is en zich richt tot God, zal Hij genadig zijn en het volk weer terugbrengen. In plaats van een herhaling van de oude situatie zal Hij zorgen voor een innerlijke vernieuwing, zodat het tot gehoorzaamheid komt. Deze trouw van God heeft onder meer te maken met het vervullen van beloften aan de aartsvaders (Deut. 9:5).

Aangezien in Deuteronomium de aanwezigheid van profeten een zegen is van het verbond (Deut. 18: 9-22) en aan het slot van dit boek zegen en vloek op de genoemde wijze aan de orde komen, is het niet verwonderlijk dat bij de latere profeten al deze aspecten herkenbaar zijn. De dreiging met straffen, de oproep tot bekering en de vooruitzichten op een heilrijke toekomst staan naast elkaar. Deze boodschappen behoren bij het ene verbond en vormen daarmee verschillende facetten van dezelfde profetische verkondiging.

Hier ligt ook een sleutel tot het verstaan van de profetieën. Want hetzelfde volk Israël (Juda) dat de oordelen van de profeet Jesaja krijgt te horen, zal delen in de zegen. Daarbij is het wel zo dat de zegeningen na het oordeel komen. Niet heel Israël deelt in de glorierijke toekomst. Daarom spreekt de profeet vaak over een ‘rest’. Een van zijn kinderen heet dan ook Sjear-Jasjub (7:3), een naam met de betekenis ‘een rest zal terugkeren’.

⁷ Er is veel voor te zeggen dat Jes. 6 niet de eerste roeping beschrijft, maar dat Jesaja reeds werkzaam was in de tijd van koning Uzzia, en dat in diens sterfjaar een volgende fase optreedt, namelijk een fase van verharding.

De negentiende-eeuwse Isaïc da Costa signaleerde het probleem dat de onheilsbeloften op het Joodse volk werden toegepast en de heilsbeloften op de kerk. Naar aanleiding van Jesaja 40 merkt hij op: ‘Velen willen enkel van het geestelijk Israel, van de kerk uit de volken weten, doch heeft de Christelijke kerk ooit de oordeelen, welke over Israel zijn uitgesproken op zichzelf toegepast? En zoo neen, laat het dan ook Israel zijne kroon laten. De belofte des Evangelies aan Israel is Israel niet ontnomen, om haar alleen aan de heidenen te geven; neen, de belofte aan Israel is de blijvende grond van de aanneming der heidenen. Israel blijft de wortel; de gemeenten uit de volken zijn niet anders dan takken, op dien wortel geënt. Al de beloften zijn geschied aan Israel, en al de gemeenten zijn gezien en begrepen in Israel. Het ingaan van de volheid der heidenen, en de terugkeer van Israel met den wederopbouw der verwoeste steden worden daarom gedurig naast elkander geplaatst. Als Israel bekeerd wordt, zal de geheele wereld overstort worden met het licht des Evangelies. Ja, in de belofte aan Israel zijn al de beloften aan de volken begrepen. Israel behoudt dus het erfrecht, en dat niet ten nadeele maar ten voordeele der volken.’⁸

Even verder stelt hij ‘Doch daarom handelen dan ook die uitleggers niet eerlijk, die het lijden van Christus letterlijk en zijne heerlijkheid *geestelijk* geprofeteerd achten. Wij verwachten billijk, gelijk van de profetieën van het lijden, zoo ook van die der heerlijkheid, een *letterlijke* vervulling.’⁹

Vier hoofdbenaderingen

In de opvattingen over de uitleg van profetieën over de toekomst kunnen vier hoofdcategorieën onderscheiden worden:

1) De *historische uitleg*: vervulling in de eigentijdse geschiedenis van de profeet. Dit kan binnen enkele jaren of enkele tientallen jaren het geval zijn. Voor Ezechiël, die leefde tijdens de Babylonische ballingschap, is dat de terugkeer uit die verstrooiing (Ez. 37:11-14). Jesaja noemt in zijn boodschap aan koning Achaz dat Resin van Aram en Pekach van Israël binnen korte tijd terug zullen trekken en verslagen zullen worden (7:16; 8:4). Ook zal Efraïm binnen 65 jaar verbroken worden (7:8). Het is een kenmerk van profetie dat zaken vooraf meegedeeld worden (Jes. 41:22-29), en aan de hand daarvan kan ook de waarheid van de profetie gecontroleerd worden (Deut. 18:21-22).

2) De *geestelijk-typologische uitleg*: vervulling in de christelijke gemeente. Deze benadering kan getypeerd worden als geestelijk-typologisch, omdat gezocht wordt naar de geestelijke principes (zoals wedergeboorte en bekering) en naar de typologische overeenkomsten tussen Israël (Jeruzalem e.d.) en de kerk.

Deze werkwijze is in de christelijke traditie steeds in praktijk gebracht. De beloften van heil, van vergeving en verlossing, van universalisme, van beperking van de macht van de boze, werden betrokken op de positie van de kerk. De basis voor deze benadering wordt gelegd in het Nieuwe Testament en is daarmee in principe legitiem. Zo wordt de profetie van Joël over de toekomst van het volk als profetische natie (2:28-32) door Petrus aangehaald op de Pinksterdag in Jeruzalem (Hand. 2:16-21). Ook Paulus en Petrus citeren vaak uit het Oude Testament en passen profetische woorden toe op de gemeente in hun dagen. Uiteraard is het de vraag of dit de enige en volledige vervulling is, maar op zijn minst kunnen aspecten van profetieën zo toegepast worden.

⁸ Da Costa, *Bijbellezingen*, vijfde stuk, Amsterdam z.j., 330.

⁹ Da Costa, *Bijbellezingen*, a.w., 332.

De bestrijding van dit gezichtspunt kwam van de kant van de Joden, die een meer letterlijke vervulling voorzagen (zie onder). Verder kwam er halverwege de 19^e eeuw bestrijding van de kant van de dispensationalisten.¹⁰ Zij gaan ervan uit, dat de profetie in Israël geen betrekking had op de kerk, maar in de toekomst letterlijk vervuld zal worden aan Israël. Inmiddels zijn er in die kring ook meer gematigde posities te bespeuren, waardoor er ruimte komt voor een gedeeltelijke toepassing van de profetieën op de kerk.

3) De *concreet aardse uitleg*: vervulling van beloften in een verre toekomst van Israël op aarde. Het is mogelijk daarvoor de uitdrukking ‘concrete eschatologie op aarde’ te gebruiken. Dit is een historiserende eschatologie, gericht op een toekomst op aarde voordat de eeuwigheid aanbreekt. Meermalen wordt ook de term ‘letterlijke vervulling’ gebruikt, maar daaraan kleeft het bezwaar dat de profeten in allerlei beelden over de toekomst spreken, waarbij lang niet altijd duidelijk is hoe letterlijk of symbolisch die uitgelegd moeten worden. In onderscheid met de eerder genoemde geestelijke duiding is een belangrijk aspect dat de profetieën niet beperkt worden tot algemene geestelijke principes, maar een concrete en realistische gestalte blijven houden.¹¹ De profetische beloften zijn dan niet slechts oudtestamentisch verwoord, alsof de profeten zich noodgedwongen aansloten bij het voorstellingsvermogen van hun tijdgenoten, maar bedoelen een concrete verwerkelijking van de beloften. Het betekent ook dat ‘Israël’ en ‘Jeruzalem’ niet in de eerste plaats betrekking hebben op een universele kerk, maar op de een of andere manier in het verlengde staan van wat de Israëlieten destijds meemaakten.

In deze aards - concrete benadering is het zo dat er onderscheid blijft tussen het heilshandelen van God met Israël en met de volken. Allerlei beloften kunnen wel in de kerk gedeeltelijk vervuld worden, maar er is ook nog een toekomstige vervulling in de geestelijke herleving van Israël.

4) Ten slotte zijn er profetieën die *betrekking hebben op de eeuwigheid*. Bepaalde profetieën over de Dag van JHWH en over kosmische veranderingen hebben hierop betrekking. Er komt een nieuwe hemel en een nieuwe aarde waarop gerechtigheid woont. De profeten spreken meermalen over een gericht en over een heerlijke toekomst die een definitief karakter lijken te hebben.

‘Telescoped history’

Bij deze benaderingen is het ook van belang op te merken dat profetieën lang niet altijd op één concrete vervulling doelen. Soms worden aspecten van de boodschap spoedig vervuld, terwijl andere aspecten later gerealiseerd worden (bijv. Jes. 61:1-3). Met een bekend beeld kan gewezen worden op een berglandschap. De wandelaar ziet in de verte een bergmassief, waarbij het lijkt of de bergtoppen dicht bij elkaar liggen. Wie dichterbij komt, ziet dat ze verder uit elkaar liggen dan eerst gedacht. Hij die in de bergen aangekomen is, ziet ook de diepe dalen. Zo kunnen profetische boodschappen het bergmassief in de toekomst aanwijzen, terwijl latere lezers weten van bergtoppen die al achter hen liggen, en van andere toppen die nog moeten komen in de loop van de heilsgeschiedenis.

Bij dit beeld is het ook van belang te beseffen dat het niet gaat om losse bergtoppen, maar dat ze door het bergmassief verbonden zijn. Vaak bedoelen de profeten ook een samenhang tussen de gebeurtenissen. Het verschijnsel dat gebeurtenissen die in verschillende tijden gerealiseerd zullen

¹⁰ Dispensationalisme komt van het Engelse ‘dispensation’ dat bedeling (periode in de heilstijd) betekent. Hierbij kunnen J.N. Darby (1800-1882) en C.I. Scofield genoemd worden.

¹¹ Ook ten tijde van het N.T. zijn er concreet-eschatologische vervullingen zoals genezingen (Mat. 11:2-5). Het N.T. biedt een combinatie van de benaderingen 2 en 3.

worden toch in één boodschap staan, noemt men ook wel ‘profetisch perspectief’ of ‘telescoped history’: geschiedenis die als door een telescoop dichtbij gehaald wordt.

Meermalen is het mogelijk te spreken over een aanvankelijke en een uiteindelijke vervulling, of een gedeeltelijke en algehele vervulling. Bij deze benadering is er overlap mogelijk, en kunnen profetieën een patroon van handelen naar voren brengen dat op diverse perioden betrekking heeft. In dit geval is er niet altijd een duidelijk onderscheid tussen ‘vervulde’ en ‘onvervulde’ profetieën.

Voorwaardelijke profetieën

Een deel van de oudtestamentische profetieën is nog niet vervuld. Moeten we de boodschap dan vergeestelijken of is de vervulling in de toekomst te verwachten? Het is echter van belang te beseffen dat de boodschappen van de profeten effect beogen bij de eerste hoorders en dat hun reactie de vervulling kan beïnvloeden. Gods plannen worden volvoerd, maar de manier waarop is mede afhankelijk van de reactie van mensen. Jona kende dit principe (3:10-4:2). Ook de voorbede van Mozes en anderen kan leiden tot aanpassing van de uitvoering van de dreigingen (Ex. 32:30-34; 33:15-18; Am. 7:1-6). Soms geeft een profeet de voorwaarden aan (Jes. 1:19-20), maar dit gebeurt lang niet altijd. Wanneer Jesaja zijn visioen vertelt met de boodschap dat het volk verhard zal worden (Jes. 6), is het niet de bedoeling dat het volk dit gelaten ondergaat, maar is dit visioen een uiterste oproep tot bekering, om de dreigende toekomst van verharding te ontgaan. De openheid naar de toekomst komt op andere plaatsen tot uiting in het woordje ‘misschien’: misschien zal het volk luisteren, waardoor de straf niet komt (Jer.26:3; 36:3; Ez.12:3).

Oproepen tot luisteren met de daarbij behorende beloften staan opgetekend in Jesaja 48:17-19 en 55:1-7. Het beschrijven van de zonde enerzijds en de heerlijke toekomst anderzijds dient als aansporing voor het volk om te luisteren naar hun God. De meeste profetieën hebben een voorwaardelijk karakter, maar dit houdt niet in dat de toekomst geheel van de reactie van mensen afhankelijk is. De uitvoering van beloften en bedreigingen kan wijzigen of uitgesteld worden, maar uiteindelijk zal Gods grote doel bereikt worden. De schilderijen van een goede toekomst voor de gelovigen en onheil voor de ongelovigen blijven van kracht. Ook zijn er zeer stellige en onvoorwaardelijke beloften. Dat geldt bijvoorbeeld voor de beloften van een talrijk nageslacht aan Abram en de toezegging van bezit van het land Kanaän (Gen. 15). Later blijken er ook voorwaardelijke kanten te zitten aan die beloften (Gen. 17; Deut. 28), maar als zodanig blijven de beloften gelden. De beloften van Jeremia 31-33 gelden zolang de zon en de maan schijnen.

Aangepast taalgebruik

De profeten spraken in het kader van hun eigen culturele en historische context. Daarom kunnen de profeten een volk uit hun eigen tijd noemen en daarover uitspraken doen die gelden als principes in een verre toekomst. Jesaja lijkt soms één volk uit te kiezen om iets te illustreren: in 25:10 is dat Moab, in 63:1 is dat Edom. Ook kan deze profeet het motief van de uittocht uit Egypte gebruiken om de toekomst met die woorden te schetsen (11:11-16; 40-55) of over een verhoogde weg spreken die bewandeld zal worden (35:8-10; 43:19).

De aanpassing van het taalgebruik gaat echter niet zover dat slechts aards-nationale beelden gebruikt zijn voor een geestelijke werkelijkheid, want de profeten verkondigen ook een innerlijke vernieuwing (Jer. 31:31-34; Ez. 36:26), overeenkomstig het eerder geciteerde Deuteronomium 30:6.

Perfectum propheticum

In een profetie worden toekomstige zaken vaak voorgesteld als gerealiseerd. Hiervoor is de uitdrukking ‘perfectum propheticum’ gangbaar. Zo staat er in Jesaja 9:5 ‘een Kind is ons geboren, een Zoon is ons gegeven’, terwijl uit het verband blijkt dat dit nog niet gebeurd is. Zo staat er in 15:1 ‘Waarlijk, in de nacht is Ar-Moab verwoest’. De profeet leeft zich in de toekomst in en ziet de boodschap al gerealiseerd. Dit onderstreept de zekerheid van de vervulling. Daarnaast zijn er profetieën over de toekomst in de vorm van een voorzegging, zoals in 11:1 ‘Er zal een telg voortkomen uit de tronk van Isaï’. Meermalen moet uit verband opgemaakt worden op welke tijd de profetie betrekking heeft.

Voorbeelden uit Jesaja

In het navolgende komen enige teksten (perikopen) ter sprake waarbij in de wijze van uitleg de keuzes op basis van de bovengenoemde principes geïllustreerd worden.

In Jesaja 2:1-5 staat een prachtige beschrijving van het komende vreedrijk. Het begint met de vermelding dat de berg van het huis des Heeren boven alle heuvelen verheven zal zijn. Is dat beeldspraak voor de voorname positie of is dat letterlijk zo? De volken van deze aarde zullen naar deze berg gaan en naar het huis des Heeren. In het Nieuwe Testament blijkt wel dat mensen uit allerlei volken naar Jeruzalem gaan, maar de bezoekers aan de tempel en de deelnemers aan de grote feesten zijn Joden die in de verstrooiing leven, geen mensen van heidense afkomst (Hand. 2). Jezus geeft de opdracht de wereld in te trekken en het goede nieuws te verkondigen, maar in Jesaja is sprake van een omgekeerde beweging, van het toestromen van mensen naar Jeruzalem. Heeft de profetie dan betrekking op een latere toekomst? Staat er dan een tempel in Jeruzalem? In ieder geval is er nog geen wereldwijde vrede, waarbij zwaarden tot landbouwwerktuigen omgesmeed worden. Of moeten we deze woorden meer als een geestelijk principe opvatten, dat mensen naar de christelijke gemeente gaan om daar Gods onderwijs te ontvangen? Als het goed is, heerst daar vrede, maar de praktijk laat vaak anders zien. Ook blijft het dan lastig dat in de openingswoorden van de profetie staat dat Jesaja dit ‘gezien heeft’ over Juda en Jeruzalem. Dat moet voor iedere hoorder in zijn tijd toch het concrete Tweestammenrijk met zijn hoofdstad zijn geweest.

In hoofdstuk 11 staat een soortgelijke profetie (vs. 1-10). Een nakomeling uit het huis van Isaï zal de Geest ontvangen en op een rechtvaardige wijze rechtspreken. Hier kan gedacht worden aan de komst van Jezus op aarde en aan het feit dat Hij de Geest bij de Jordaan ontving (Mat. 3:16). Echter, het rechtspreken gebeurt met koninklijke macht en de aarde zal geslagen worden met de roede van zijn mond, zodat de goddelozen omkomen. Dit heeft Jezus niet bij zijn eerste komst gerealiseerd. Zal dit dan in de toekomst gebeuren? Is dit de grote oordeelsdag? Of is er ook nog een periode waarin Hij op aarde regeren zal?

De profetie vervolgt met het vreedzame samenleven van allerlei dieren, en ook een kleine jongen hoeft niet bang te zijn voor een adder. Er zal geen kwaad meer plaatsvinden op ‘Mijn heilige berg’ en de aarde zal vol zijn van de kennis van de HEERE. Is de berg slechts een deel van de aarde? Is dan de eeuwigheid aangebroken? Dit laatste lijkt nog niet het geval te zijn als de volken naar de ‘wortel van Isaï’ zullen vragen.

Wanneer in Jesaja 25 het toekomstige heil verkondigd wordt, gebeurt dat in de vorm van de aankondiging van een feestmaal ‘op deze berg’. De volken zullen het heil zien en hun sluier wordt weggenomen. Dan zal de dood voor eeuwig vernietigd worden (vs. 8). Hoewel hier sprake kan zijn van een vervulling in fasen, lijkt de vernietiging van de dood toch het einddoel aan te geven.

De profetieën over de Knecht des HEEREN laten zien dat Hij een speciale taak heeft voor de volken en voor Israël. Hij is tot een verbond voor het volk en tot een licht voor de natiën (42:6). Hij richt de stammen van Jakob op, brengt de bewaarden van Israël terug en is een licht voor de volken (49:6).¹² Wie let op de komst van Jezus op aarde en de beschrijvingen in de Evangelieën en het boek Handelingen, merkt dat wel enige Joden tot geloof in Hem zijn gekomen, maar dat vele Hem hebben verworpen. Het heil is inmiddels naar veel volken in deze wereld gegaan, maar wanneer zal Israël in Hem geloven? De apostel Paulus heeft geworsteld met die vraag en aangegeven dat Israël in de toekomst zover zal komen (zie Rom. 9-11).

Wanneer in Jesaja 56 het heil ook opengesteld wordt voor de vreemdelingen en de ontmanden, ligt de relatie met het Nieuwe Testament voor de hand (bijv. Hand. 8). Lastig is daarbij de nadrukkelijke vermelding van de sabbat, de heilige berg en de offers die gebracht zullen worden. De tempel zal een bedehuis voor alle volken genoemd worden, een tekst die nu ook op veel synagogen te vinden is.

Vanaf Jesaja 60 staan er rijke beloften voor Sion, waarbij volken van heel de aarde naar haar toe zullen komen. Geweld, verwoesting en verderf zullen er niet meer zijn. De zon zal niet meer tot licht zijn en de maan niet meer tot een schijnsel, want de HEERE zal tot een eeuwig licht zijn (vs. 18-20). Dit duidt erop dat de vervulling van deze woorden nog toekomstig is. Maar dan volgt Jesaja 61, met de bode die de Geest ontvangen heeft om een blijde boodschap te brengen. Uit Mattheüs 11 blijkt dat Jezus deze woorden op zichzelf betrokken heeft. Toch wordt uit het vervolg van het hoofdstuk duidelijk dat nog lang niet alles gerealiseerd is. De vreemden zijn nog niet dienstbaar, en Israël bestaat niet uit louter priesters (vs. 5-6). Ook het grote oordeel over de volken (Jes. 63:1-6) is nog niet voltrokken.

In Jesaja 65 denken velen bij 'Ik schep een nieuwe hemel en een nieuwe aarde' (vs. 17) aan een geheel nieuwe werkelijkheid, het aanbreken van de eeuwigheid. Toch heeft Jeruzalem daarin een belangrijke plaats (vs. 18). Weliswaar zullen gewezen en geschreeuw ontbreken, maar blijkbaar is de dood nog niet geheel overwonnen. Mensen kunnen toch op honderdjarige leeftijd sterven (vs. 19-20). De bewoners bouwen huizen, planten wijngaarden en eten de vrucht daarvan. Ook worden er kinderen geboren. Opnieuw is sprake van dieren die in vrede met elkaar leven, waarmee duidelijk wordt dat de vloek uit Gen.3 opgeheven wordt en er weer een soort paradijselijke situatie aanbreekt. Dat alles vindt plaats op 'Mijn heilige berg' (vs.21-25). Is de dood dan eigenlijk al overwonnen en wordt dat in beelden van een hoge leeftijd weergegeven, of is een goede, maar nog niet volmaakte toekomst bedoeld?¹³

Deze teksten vormen slechts een selectie van de vele profetieën van Jesaja. Ze laten zien dat er allerlei beelden voor de toekomst gebruikt worden. Het is begrijpelijk dat de lezers en hoorders zich steeds weer afvragen: over welke toekomst gaat het? Wanneer wordt dit alles werkelijkheid? Het OT maakt geen duidelijk onderscheid tussen toekomstig heil dat nog binnen de geschiedenis zal komen en het heil van de eeuwigheid, evenmin als het sterk onderscheid maakt tussen de eerste en tweede komst van de Messias. De geadresseerde is echter steeds dezelfde: hetzelfde Jeruzalem, dat een lijdenstijd heeft gehad, ontvangt een nieuwe toekomst (40:1-2).

¹² De vertaling 'maar Israël zal zich niet laten verzamelen' in Jes. 49:5 (SV en HSV) past niet goed in het verband. Beter is: 'en Israël zal zich tot Hem laten verzamelen'. In Jes. 9:2 heeft HSV een soortgelijk probleem opgelost door een retorische vraag 'hebt U niet de blijdschap groot gemaakt?', waardoor een positieve boodschap ontstaat.

¹³ Opmerkelijk is dat in Jes. 25:8 wel ronduit staat dat de dood vernietigd wordt, vgl. 26:19.

De joodse benadering

Hoe zijn deze en soortgelijke teksten binnen het Jodendom opgevat? Het Jodendom in de intertestamentaire periode heeft vijf gemeenschappelijke pijlers: het monotheïsme, de wet, het verbond, de tempel en het land. In de toekomstverwachting gaat men uit van het wonen van Israël in het eigen land. Ook in de geschriften van Qumran bij de Dode Zee beschouwde men het land als Gods eigendom. Hoe onrein men het ook vond, in de visie van de gemeenschap was de situatie in het land niet hopeloos, omdat er een 'rest' over was om verzoening te doen (de groep in Qumran zelf). In de eschatologische eindstrijd heeft het land Israël een centrale plaats.

Het schriftgeleerde Jodendom heeft soortgelijke verwachtingen. De band tussen Israël en het land is niet een toevallige, maar maakt deel uit van Gods plan met het volk. De keuze van God voor Israël, de tempel en het land is volgens de Schriftgeleerden een bewuste keuze geweest, die zelfs teruggaat tot vóór de schepping. Een indicatie van het belang van het land is het gegeven dat een derde van de omvang van de Misjna (geschreven rond 200 na Christus) handelt over wetten met betrekking tot het land. Vooral in rabbijnse kringen, maar ook daarbuiten, werd drie keer per dag het zogenaamde Achttiengebed gebeden. Daarin staat:

‘Wees genadig, o Heer onze God, over Israël uw volk en over Jeruzalem uw stad en over uw tempel en uw woonplaats en over het koninkrijk van het huis van David ... Aanvaard ons, o Heer onze God, en woon in Sion; dat uw dienaren U mogen dienen in Jeruzalem ... Schenk uw vrede aan Israël uw volk en aan uw stad ... en zegen ons’.

De tempel, Jeruzalem en het land zijn thema's die bij herhaling terugkeren in de liturgie. Ook na 70 na Christus, toen stad en tempel verwoest werden, is de gerichtheid van de Joden op Jeruzalem en de tempel binnen het Jodendom blijven bestaan. Gebeden bevatten steeds een pleidooi voor de terugkeer naar Jeruzalem en het land. Tijdens de lange perioden van vervolging stierf in het hart van het Joodse volk nooit de hoop eens naar het land van hun vaders terug te kunnen keren.¹⁴ Na de verschrikkingen van de Tweede Wereldoorlog werd in 1948 de staat Israël gesticht en velen zien hierin een vervulling van de genoemde gebeden.

Reeds in de vroegste rabbijnse overleveringen is er een onderscheid tussen een messiaans koninkrijk op aarde, ‘de dagen van de Messias’, en daarna een eeuwig leven op de nieuwe aarde, ‘de toekomstige wereld’. Volgens rabbi Akiba verwijzen de profetieën naar de uiteindelijke toekomst, maar de meeste rabbijnen menen dat die verwijzen naar de dagen van de Messias. In de derde eeuw formuleerde rabbi Jochanan dit als volgt: ‘Al de profeten profeteerden alleen in relatie tot de messiaanse tijd. Wat de toekomstige wereld betreft, het oog heeft niet gezien, o Heer, behalve U, wat Hij heeft bereid voor hem die op Hem wacht’.¹⁵

Het officiële jodendom wijst een vervulling van de messiaanse profetieën in Jezus van Nazaret af. Ter illustratie daarvan kan gewezen worden op de geschriften van Pinchas Lapide. Deze Joodse geleerde heeft zich intensief bezig gehouden met de joods-christelijke dialoog. Hij meent dat de ongeveer zestig teksten die het Nieuwe Testament betreft op het leven en sterven van Jezus in het niet verzinken wanneer men die vergelijkt met de wezenlijke voorzeggingen van Israëls profeten die bij de komst van de Messias in vervulling moeten gaan. Volgens Lapide is de vervulling van onder andere de volgende voorzeggingen nog geen feit:

¹⁴ L. Lambert, *Israel is uniek*, Nijkerk 1989, 80-84, 91.

¹⁵ b. San. 99a. Vgl. O. Skarsaune, R. Hvalvik (eds.), *Jewish Believers in Jesus: The Early Centuries*, Peabody 2007, 411-412.

- a. De bekering van alle heidenen. Tien mannen uit de volken zullen de slip van een Joodse man grijpen (Zach. 8:23).
- b. De bedevaart van alle volken naar Jeruzalem, zoals het jaarlijkse Loofhuttenfeest (Zach. 14:16).
- c. Het einde van alle afgodendienst (Zach. 13:2).
- d. Gods zichtbare heerschappij over de hele wereld (Zach. 14:9).
- e. Het einde van alle proselitisme, omdat het niet meer nodig is anderen te leren (Jer. 31:34).
- f. De eendracht van alle gelovigen (Zef. 3:9).
- g. Jeruzalem wordt het middelpunt van de volken (Jes. 2:2-3).
- h. Er zal een drievoudig verbond zijn tussen Israël en zijn buurvolken Egypte en Assur (Jes. 19:24-25).
- i. De dieren zullen niet langer gekweld worden (Hos. 2:17).
- j. De hereniging van Israël onder God (Ez. 37:21-28).
- k. Het messiaanse vrederijk (Jes. 11:6-9).¹⁶

Zulke teksten kunnen in de christelijke uitleg betrokken worden op de verspreiding van het Evangelie over de gehele wereld, maar Lapide stelt dat zolang de bovengenoemde profetische toekomstbeloften niet dichterbij een vervulling komen op het openlijke wereldtoneel, en dat op waarneembare wijze, het voor een Thoragetrouwe Jood onmogelijk is te geloven dat het messiaanse tijdperk reeds is aangebroken.

Christenen maken echter onderscheid tussen teksten die vervuld zijn tijdens de eerste komst van de Heiland en teksten die gerealiseerd zullen worden bij zijn tweede komst. Thans is er een tussentijd waarbij Hij vanuit de hemel met zijn Geest de gemeente nabij is en toewerkt naar zijn zichtbare Koninkrijk in de toekomst. Daarbij blijft het in het gesprek met Joden spannend hoe geestelijk of aards-concreet de profetieën uitgelegd worden.

Daarbij is het ook van belang te beseffen dat er veel stromingen zijn in het Jodendom. Zo wordt er over de betekenis van de stichting van de staat Israël in 1948 verschillend gedacht. Naast velen die deze gebeurtenis als een (voorlopige) vervulling van profetieën beschouwen, zijn er ook die menen dat deze staat een vooruitgrijpen is op wat de Messias in de toekomst zal realiseren. Bij zulke verschillen in duiding is het echter nog steeds gemeenschappelijk dat de beloften concreet opgevat worden.

Visie van Messiasbelijdende Joden

Het is mogelijk de opvattingen van Lapide af te doen met de opmerking dat hij nu eenmaal niet in Jezus als de Messias gelooft. Daarmee doen we echter een deel van zijn argumenten geen recht. Deze tegenwerping kunnen we in ieder geval niet maken bij Isaïc da Costa. Deze eerder genoemde 'Messiasbelijdende Jood' (in de zin van: Jood die tot geloof in Jezus Christus is gekomen) neemt ten aanzien van de profetieën in wezen dezelfde positie in als Lapide. In zijn *Bijbellezingen* zegt hij: 'Voorts moeten al de beloften, die God gegeven heeft ten opzichte van David en zijn koninkrijk, nog vervuld worden. En nu mogen de volken Davids troon en kroon vergeten, als in het stof versmeten, en er zich niet meer over bekommeren, doch wij, Joden, kunnen dit nooit. Wij kunnen niet ophouden de oprichting van de vervallen hut van David te verwachten, Amos 9:11. De volken hebben ons uitgekled en ons alles ontnomen, maar de belofte van God kunnen zij ons niet ontnemen. Het geslacht van David is onzichtbaar geworden, maar daarom bestaat het nog, en het bewijs dat het bestaat is de profetie dat het afzonderlijk weder zal optreden, Zach. 12:12.

¹⁶ P. Lapide en U. Luz, *Jezus de jood: thesen van een jood, antwoorden van een christen*, Kampen 1985, 54-57.

Hetzelfde geldt de tien stammen, Ez. 37:19-22.¹⁷ Bij Jesaja 42 merkt hij op: ‘Altijd moet men tot op den tijd der vervulling toe in het onzekere blijven niet *dat*, maar *hoe* de profetieën zullen vervuld worden. De profetische taal is bij uitnemendheid de taal van een *verborgen* God, zoals God zich dan ook bij voorkeur in de profetieën noemt. Jes.45:15.’¹⁸ ‘Doch daarom handelen dan ook die uitleggers niet eerlijk, die het lijden van Christus letterlijk en zijne heerlijkheid geestelijk geprofeteerd achten. Wij verwachten billijk, gelijk van de profetieën van het lijden, zoo ook van die der heerlijkheid, een letterlijke vervulling.’¹⁹

Om nog een voorbeeld te noemen, David Baron, overleden in 1926, stelt dat het de taak van de kerk is om de wereld het evangelie te verkondigen, zodat er individuele personen uit de volken toegebracht worden tot de kudde, maar het is gereserveerd voor het herstelde en bekeerde Israël als volk om de andere volken tot kennis van hun glorierijke Messias en Koning te brengen en om universele zegen aan de wereld te brengen.²⁰ Een dergelijke uitspraak berust op allerlei oudtestamentische profetieën, onder andere Jesaja 2 en Zacharia 14. Meer recente studie over de uitleg van oudtestamentische profetieën is aanwezig in het werk van de Messiasbelijdende Joden Lance Lambert en Charles L. Feinberg.²¹ Het is duidelijk dat hier ook dieperliggende vragen over de verhouding tussen de gelovigen uit Israël en de volken in het geding zijn.

Stemmen uit de vroegchristelijke kerk

In de vroegchristelijke kerk verbinden verschillende auteurs de oudtestamentische profetieën met de duizendjarige periode in Openbaring 20:1-10.

Papias, bisschop van Hiërapolis in de buurt van Laodicea, beroept zich op de overlevering en beschrijft (ca. 110) het toekomstige rijk van Christus (met een overvloed aan graan en druiven) op een manier die past bij de Joodse *midrasj*. Het duizendjarige rijk, na de eerste opstanding uit de dood, is de periode waarin oudtestamentische profetieën in vervulling gaan. De geschriften van Papias zijn verloren gegaan, maar worden door latere auteurs geciteerd. Volgens Eusebius (begin 4^e eeuw) vat Papias ten onrechte de woorden van Johannes letterlijk op. Zelf kiest hij voor een mystieke en figuurlijke uitleg.²²

In de *Dialoog met Trypho* verklaart Justinus Martyr (ca. 135) dat er een opstanding van de doden zal zijn, en een duizendjarige periode in Jeruzalem. Die stad zal dan herbouwd, versierd en vergroot zijn, zoals de profeten Ezechiël, Jesaja en anderen verklaren. Jesaja sprak over deze periode van duizend jaar in Jesaja 65:17-25. Na de aanhaling van het volledige citaat (waarin ook sprake is van gezinsleven en de geboorte van kinderen) verwijst Justinus naar Johannes, die in zijn Openbaring profeteerde dat de gelovigen duizend jaar in Jeruzalem zullen verblijven, en dat daarna de opstanding en het oordeel zullen plaatsvinden. Daarna wordt verwerkelijk wat Christus eenmaal gezegd heeft, namelijk dat er dan geen huwelijk meer zal zijn (Luk. 20:35).²³

¹⁷ Da Costa, *Bijbellezingen*, vierde stuk, Amsterdam z.j., 72-73. Het citaat is genomen uit de verhandeling ‘De profetieën’ (34-79), opvallend genoeg geplaatst voor de bespreking van de Psalmen.

¹⁸ Da Costa, vijfde stuk, 36.

¹⁹ Cit. in Paul, ‘Jesaja’s onvervulde profetieën’ in A.G. Knevel (red), *Verkenningen in Jesaja*, Kampen: Kok, 1991, 36.

²⁰ D. Baron, *Israel in the Plan of God*, 1925, repr. Grand Rapids 1983, 283.

²¹ Lambert, zie het eerder genoemde *Israël is uniek* en ook *De dag breekt aan...: toekomstverwachting en bijbelse profetie*, Nijkerk 1991. Ch. L. Feinberg heeft commentaren geschreven op Jeremia, Ezechiël en Zacharia.

²² Skarsaune & Hvalvik, *Jewish Believers in Jesus*, 326-333.

²³ *Dialoog met Trypho*, 80-81.

Ook Irenaeus in Frankrijk (ca. 185) schrijft over het aardse rijk van Christus (hij beroept zich ook op Papias) en vermeldt dat de Zoon regeert totdat Hij het koninkrijk aan de Vader zal geven (1 Kor. 15:25-28). Johannes heeft de eerste ‘opstanding van de rechtvaardigen’ voorzien en ook het koninkrijk op aarde. Dit stemt overeen met wat de profeten daarover hebben geprofeteerd. De Heiland leerde ook deze zaken toen Hij beloofde de beker met wijn weer te zullen drinken in het Koninkrijk (Mat. 26:27-29). God gaf de belofte dat de vaderen de aarde zouden beërven. Bij de opstanding van de rechtvaardigen zal de aarde vrij worden van de dienstbaarheid van de vergankelijkheid en komen in de vrijheid van de zonen Gods (Rom. 8:19-21). Zo vervult Hij de beloften van het koninkrijk van zijn Zoon. Daarna schenkt Hij zaken ‘die geen oog heeft gezien, geen oor heeft gehoord en niet zijn opgekomen in het hart van een mens’ (1 Kor. 2:9; Jes. 64:4). Met dit laatste bedoelt Irenaeus dat die zaken ook niet door profeten aanschouwd zijn.²⁴

In de vroege kerk was er een sterk geloof in de letterlijke vervulling van de profetieën op aarde, waarbij meermalen een afzonderlijk millennium te onderscheiden is. Dit is aanwezig bij de genoemde schrijvers en bij Tertullianus en Hippolytus, maar ook in de derde eeuw bij Lactantius en Victorinus van Pettau. Commodianus verwacht de terugkeer van de verloren tien stammen en hun vereniging met Juda en Benjamin. Apollinaris uit het Syrische Laodicea (ca. 370) gaat uit van de komst van Elia voordat het millennium begint (als voorloper van de Messias), en de tempel in Jeruzalem wordt herbouwd. Voordat het rijk in Jeruzalem begint, zullen de rechtvaardigen opstaan uit de dood en daarna mogen zij met Christus regeren. Hij zal de verloren stammen weer verzamelen. Alle details uit Jesaja 60:6-13, over de komst en hulp van vreemden, zullen dan verwerkt worden. Er zullen offers gebracht worden, de sabbat wordt onderhouden en de besnijdenis in praktijk gebracht. In feite wordt het paradijs hersteld in Jeruzalem.²⁵

Terwijl de eerste eeuwen de verwachting tonen van een toekomstig duizendjarig rijk, waarin de oudtestamentische toekomstprofetieën vervuld zullen worden, komt er in de tijd van Augustinus een grote wijziging: dit rijk wordt betrokken op de periode van de kerk op aarde.²⁶ Het messiaanse rijk van vrede en gerechtigheid wordt geïnterpreteerd als het rijk van de christelijke kerk. Deze visie is de gangbare geworden in de eeuwen daarna, ook in en na de Reformatie, met als gevolg dat de beloften en profetieën steeds meer betrokken werden op de kerkstaat. Voor het Joodse volk bleven geen aparte beloften meer over; slechts de veroordelingen en straffen golden voor dit volk. Ten tijde van de Nadere Reformatie en het Reveil kwam hier wel correctie op bij verschillende theologen en predikanten, maar de hoofdstroom bleef staan in de traditie van Augustinus.²⁷

Uiterlijk en innerlijk

Veel profetieën spreken in één adem een boodschap over uiterlijke en innerlijke zaken, bijvoorbeeld over de besnijdenis van het hart en over de terugkeer naar het land of het verdrijven van de vijanden. In de tijd van het NT lag de nadruk bij de geestelijke leiders op de uiterlijke wetsgehoorzaamheid. In die context is het noodzakelijk dat de innerlijke beleving beklemtoond

²⁴ *Tegen de ketterijen*, V, 36.

²⁵ Skarsaune & Hvalvik, *Jewish Believers in Jesus*, 412.

²⁶ De overwinning van het christelijke geloof (keizer Constantijn) en de val van het Romeinse rijk gaven mede aanleiding tot de gedachte aan de binding van de satan. Augustinus is ook beïnvloed door Origenes, Tyconius en Orosius. De genoemde Eusebius was een leerling van Origenes en heeft van hem geleerd vooral te letten op de geestelijke inhoud van de teksten (allegorische methode). De concrete en aardse beschrijvingen van het rijk van God kwamen daardoor te vleselijk en te uiterlijk over. Zie Augustinus, *De stad Gods*, Boek XX.

²⁷ Augustinus geloofde overigens wel in een bekering van het Joodse volk aan het einde van de geschiedenis.

wordt. Dit zal een belangrijke reden zijn waarom het NT minder nadruk legt op de uiterlijke of nationale kant van de profetieën. De zondesschuld en de verzoening door Christus staan centraal. Het NT zwijgt echter beslist niet over de vervulling van profetieën in een aards-concrete zin. In Mattheüs 23:37-39 staat: 'Zie, uw huis wordt als een woestenij voor u achtergelaten (...) totdat u zegt: Gezegend is Hij, die komt in de Naam van de Heere!' Er zal dan een blijde welkomstroep weerklinken (vgl. eerder, in 21:1-11: Hosanna). Volgens het woord van Lukas 21:24 zal Jeruzalem door de heidenen vertrappt worden, totdat de tijden der heidenen vervuld zullen zijn, dus wanneer Israël weer zeggenschap krijgt over deze stad. In Handelingen 1:6 vragen de discipelen naar het Koninkrijk dat aan Israël opgericht zal worden. Dit is geen verkeerde vraag, zoals uit het antwoord blijkt. Het onderwijs van Christus (1:3) heeft juist deze vraag opgeroepen. Zo zijn er meer teksten te noemen die spreken over een zichtbaar koninkrijk.²⁸

Het blijft waar dat het NT hier niet veel nadruk op legt, waarbij de voornaamste reden de correctie op de gangbare voorstellingen zal zijn. Ten tweede kan erop gewezen worden, dat het NT voortbouwt op het OT. Tal van zaken behoeven daarom niet expliciet in het NT aan de orde te komen, want die stonden al in de Schriften en behoorden reeds tot de geloofszaken van de eerste Joodse christenen. Wij mogen continuïteit aannemen, tenzij anders is aangegeven.²⁹ Ten derde is het zo dat wij gemakkelijker kunnen 'vergeestelijken' dan de Joden. Wij kunnen (onder Griekse invloed) gemakkelijker dan zij teksten ontdoen van hun aards-concrete gestalte. Dit is iets waar de Messiasbelijdende Joden ons steeds weer op wijzen. Dat houdt in dat we er voortdurend attent op moeten zijn of een geestelijke duiding van een oudtestamentische tekst de enige duiding is, of dat deze een bepaalde, concrete toespitsing is die de andere onverlet laat.

In het NT wordt duidelijk dat het heil naar de volken gaat. Ook zij mogen delen in Gods zegeningen door Jezus Christus (Mat. 28:19). Paulus werkt dit uit in Efeze 2:12-18. De gelovigen uit de heidenen waren vroeger uitgesloten van het burgerschap van Israël en vreemd aan de verbonden van de belofte. Door het bloed van Christus is die situatie gewijzigd en is er nu voor de gelovigen uit de Joden en uit de heidenen toegang tot de Vader. Zij die eerst vreemdelingen waren en bijwoners zijn nu medeburgers van de heiligen en huisgenoten Gods geworden. Het woordje 'mede' keert terug in de uitdrukkingen 'mede-erfgenamen, medeleden en medegenoten van de belofte in Christus Jezus' (Ef. 3:6). Dergelijke uitdrukkingen geven aan dat er geen vervanging is, maar een delen in de voorrechten.

Christus is een dienaar van de besnijdenis geworden, om de beloften aan de vaders te bevestigen, waartoe ook behoort dat de heidenen God ter wille van zijn ontferming gaan verheerlijken (Rom. 15:8-9).

Terugkoppeling naar het O.T.

Terugkoppelend naar het O.T. herinneren we eraan dat ook al aan Abraham werd gezegd dat via hem in de toekomst alle geslachten van de aarde gezegend zullen worden (Gen.12:3). Er staat echter niet dat die geslachten alle zullen delen in precies dezelfde verbondsbeloften, zoals het bezit van het land Kanaän. Ook de profeet Jesaja ziet een toestroom van volken naar Israël (55:8; 56:1-8; 60:3). Het opvallende is echter dat zij nooit de plaats van Israël innemen, maar dat er een samenhang is met de glorie van Israël. Die benadering wordt in het NT voortgezet. In het boek

²⁸ Bijvoorbeeld Mat. 4:8-9 (indirect); 19:28; Mar. 14:25; Hand. 3:19-21, en Op. 20:1-10.

²⁹ Vgl. A. Capadose, *De toekomst Israëls: eene voorlezing gehouden in een' van de Bidstonden der Vrienden Israëls*, 's Gravenhage, 1849. Opnieuw uitgegeven in C.R. van den Berg, *Abraham Capadose uw heilwenshende vriend*, Zwijndrecht 1988, 145-168. Capadose stelt: 'Al de beloften, die in het Oude Testament aan Israël gegeven zijn en nimmer vervuld werden, zullen zeker nog moeten vervuld worden, al zijn dezelve niet herhaald in het Nieuwe Testament; want zoolang ze niet worden ingetrokken, houden ze stand.' (15, resp. 159).

Openbaring blijft de relatie met Israël van kracht, zodat er 144.000 verzegelden zijn uit de twaalf stammen naast een schare uit alle volken (Op. 7). Het nieuwe Jeruzalem draagt de namen van de twaalf stammen, en daar komen de namen van de twaalf apostelen (overigens ook allen Joden) bij (Op. 21:12-14). Uit alles blijkt dat het verbond van God met Abraham en zijn nageslacht blijvend geldig is (zie wat drs. Stavleu in dit boek schrijft over het nieuwe verbond).

Uitlegkundige consequenties

Wat heeft dit voor consequenties voor het lezen van de profetieën? Er zijn veel aanwijzingen dat de beloften in het OT vooral Israël gelden, waarbij ook het land en de stad Jeruzalem (Sion) betrokken zijn. De profeten bedoelen geen geestelijke werkelijkheid onafhankelijk van een aardse en concrete realisatie. Zij bedoelen echter evenmin een louter uiterlijk herstel van verhoudingen, want de innerlijke vernieuwing van het hart is essentieel. Jesaja en anderen kondigen aan dat ook de volken mogen delen in Gods zegen. Door de komst van Christus begint het nieuwe verbond en door de werking van de Geest komen allerlei mensen tot geloof. Dat gaat zo door totdat Gods beloften uiteindelijk alle gerealiseerd zullen worden. Deze beloften zijn in Hem 'ja' en 'amen' (2 Kor. 1:20).

Zij die menen dat alle beloften op de Kerk (van gelovigen uit Jood en heiden) gerealiseerd worden, moeten noodgedwongen de profetieën vooral geestelijk uitleggen, omdat de vele concrete toezeggingen niet meer kloppen. Zij die menen dat de beloften niet op de kerk van toepassing zijn, maar alleen betrekking hebben op een toekomstig bekeerd Israël (de dispensationalistische benadering) leggen de profetieën aards, concreet en realistisch uit, maar menen dat God zijn heilswerk onderbroken heeft.

De gegevens die wij onder ogen hebben gezien, leiden eerder tot de veronderstelling dat God zijn heilsplan in allerlei fasen ontvouwt, waarbij materiële en geestelijke aspecten van belang zijn, evenals voorwaardelijke en onvoorwaardelijke kanten. God reageert op geloof en ongeloof, maar volvoert zijn plan. Daarbij is het van belang in te zien dat God nu reeds een deel van zijn beloften realiseert, terwijl die in de toekomst nog rijker verwerkelijkt zullen worden.

Het is opvallend dat de vroegchristelijke kerk de profeten geestelijke én concreet opvatte. Na verloop van tijd, vooral vanaf Augustinus, heeft de meer geestelijke uitleg de overhand gekregen. Deze is in grote delen van de christelijke wereld nog steeds gangbaar. Toch zijn er de laatste eeuwen stemmen opgegaan die ervoor pleiten de profetieën concreter op te vatten. Dit gebeurt in de wetenschappelijke wereld, waar de nadruk ligt op de betekenis van de profetieën voor de eerste hoorders en waar de meeste auteurs zich niet uitlaten over de geloofwaardigheid. Het gebeurt ook in christelijke kring waar men onder de indruk raakt van de concrete taal van de profeten. De Joden hebben nooit kunnen geloven in een louter geestelijke uitleg van de profetisch boodschap en tegenover de kerk hebben zij altijd vastgehouden aan het aardse en concrete van de profetieën. In dit opzicht heeft de houding van de kerk het de Joden in de loop der eeuwen moeilijk gemaakt om in de gekomen Messias te geloven. De Messiasbelijdende Joden hebben een brugfunctie en sluiten zich aan bij de bovengenoemde vroegchristelijke uitleg.³⁰

De profetieën belichten aspecten van wat God doen zal, en meermalen blijven er grote vragen over de wijze waarop de inhoud gerealiseerd zal worden. Zij zijn niet bedoeld om een blauwdruk van de toekomst te ontwerpen, maar dringen gewoonlijk aan bij de hoorder en lezer om op God

³⁰ Zij distantiëren zich echter van het vervangingsdenken dat ook in de vroege kerk aanwezig was. Vgl. R.K. Soulen, *The God of Israel and Christian Theology*, Minneapolis 1996.

te vertrouwen en Hem te dienen. Daarom kunnen ook niet alle vragen die aan het begin van dit hoofdstuk gesteld zijn, duidelijk beantwoord worden. De contouren zijn echter wel helder! Ten aanzien van de sleutel van de stichting van de staat Israël bepleit ik voorzichtigheid om die als een van de slechts twee leessleutels te hanteren, zoals in het begin van dit hoofdstuk als opvatting is vermeld. Het lijkt mij aannemelijker dat deze gebeurtenis in een rij van ontwikkelingen staat, waarin niet alleen landbezit maar ook geestelijke vernieuwing onderdeel is.

De apostel Petrus verklaart dat het profetische woord zeer vast is en dat wij goed doen daarop acht te slaan (2 Pet. 1:19). Toch blijkt in zijn eerste brief dat de inhoud niet altijd direct duidelijk was. De profeten hebben nagespeurd wat de Geest bedoelde met het getuigenis over het lijden van de Messias en de heerlijkheid daarna (1 Pet. 1:10-12). Daarom is het belangrijk het profetische woord na te gaan. Dat geeft richting in ons leven en uitzicht in een verwarrende tijd. De oude woorden Gods, waarvan een deel reeds in vervulling gegaan is, geven hoop voor de toekomst. Het laatste woord is niet aan de machten van het kwaad, maar aan de Heere God. Hij zal deze aarde vernieuwen en laten beantwoorden aan zijn grote doel. Hoe het allemaal precies gaan zal, is ons niet bekend. Tegenover hen die snel allerlei Bijbelgedeelten verbinden met hedendaagse gebeurtenissen, dient gewezen te worden op de heilshistorische samenhangen. Wat wél bekend is en wat wij opmerken, behoort een aansporing te zijn om met verlangen uit te zien en om de lofzang aan te heffen. De apostel Paulus citeert in Romeinen 9-11 veel profetieën die betrekking hebben op het ongeloof en de bekering van Israël. Zijn betoog loopt uit op een lofzang: 'O diepte van rijkdom, zowel van wijsheid als van kennis van God, hoe ondoorgrondelijk zijn Zijn oordelen en onnaspeurlijk Zijn wegen!' (Rom. 11:33).